

Otfried Preussler
1923–2013

Otfried Preussler sündis 20. oktoobril 1923 Reichenbergis (praegune Liberec) Böömimaal. Tema vanemad kasvasid üles Böömi kuningriigis Austria-Ungari keisri Franz Josephi ajal. 1918. aastal sai see linn ja piirkond Tšehhoslovakkia osaks, jäädes tšehhisakslaste mitteametlikuks pealinnaks. Peale sõda suurem osa sakslasi küüditati.

Otfriedi isa Joseph Preussler õpetas vaimsete ja kehaliste puuetega laste koolis, oli etnograafiahuviline ning kirglik koduloouurija. Ema Erna töötas saksa keele, geograafia- ja ajalooõpetajana. Perel oli väga suur raamatukogu.

Otfried Preussler suhtus oma lapsepõlve väga soojalt. „Ma olen raamatute keskel üles kasvanud. Koos noorelt surnud vennaga oli meil piiramatu juurdepääs isa raamatukogule,” on Preussler meenutanud.

Preussler luges lapsepõlves lugusid ja muinasjutte Josefina Siebesi „Kasperlist” kuni Cooperi „Nahksuka”-juttudeni välja. „Ent mitte ükski nendest paljudest raamatutest ei küündinud nende lugudeni, mida õhtuti mõnikord meile vanaema Dora jutustas. Ja ma ütlen täiesti siiralt, et mulle meeldivad ka täna elavalt ja hästi jutustatud lood rohkem kui ükski raamat,” on ta öelnud.

Raamat, mida ei olnud

„Kui ma tõsiselt järele mõtlen, siis on mulle kõige suuremat ja püsivamat mõju avaldanud raamat, mida ma kunagi pole näinud, sest see oli olemas vaid vanaema kinnitusel. Minu isa ema oli suurepärase lugudejutustaja. Ta oli pärit väikesest külast, tema isa oli külasepp, kes pidas ka võõrastemaja, kus peatusid Prahasse sõitvad inimesed. Pikkadel õhtutel räägiti seal palju lugusid ja vanaema Dora, kes oli üheteistkümnnes kaheteistkümnest õest-vennast, kuulas lapsena neid lugusid ahnelt.

Vanaemana pidas Dora videvikutundi, mil rääkis meile kõikvõimalikest tegelastest: kavalatest rätsepatest, rumalatest kuraditest, nõidadest, metsa kadunud aaretest. Ja ikka ja jälle meie lemmiktegelasest – väikesest põialpoisist.

Kõik need lood pärinesid tema sõnul ühest vanast ja paksust raamatust. Aga seda raamatut ei näinud me kunagi: kord oli see kusagile ära pandud, kord kellelegi laenatud, kord ei hakanud ta seda oma kirstust välja otsima, siis oli see terve nädala raamatukõitja käes, siis olla ta viinud selle paariks päevaks tädi juurde Glasersdorfi, ja kuna tädi oli haige, siis ei hakanud ta seda tagasi tooma, sest tädi oli voodis ja tal oli igav.

Täna tean ma ainult üht: vanaema vana ja paks muinasjuturaamat, mida tegelikult ju üldse polnudki, on minu jaoks kõige olulisem raamat, millega ma elu jooksul olen kokku puutunud. Vanaema Dora õpetas ja näitas mulle, oma lapselapsele, kuidas jutustada lastele lugusid. Ta on kõige olulisem inimene, tänu kellele meil on kirjanik Otfried Preussler.”

Emaga, kes aitas pojalt koduseid töid teha, mängis Otfried kõikvõimalikke sõnamänge. Ema õpetas talle mängides, millised suurepäraseid ja üllatavaid võimalused peituvad saksa keeles.

Isa kogus muinasjutte ja lugusid, mida rahvasuu rääkis. Ta rändas Põhja-Böömimaal mägedes ringi ja kirjutas lugusid üles. Oma kogumisretkedele võttis ta mõnikord kaasa ka väikese Otfriedi. 1945. aastal, kui isa pagendati, visati kõik tema kogutud rahvaluulet sisaldavad mapid ja sedelikastid tänavale.

Elukäik

Otfried Preussler õppis Reichenbergis ja lõpetas gümnaasiumi 1942. aastal. Kooli ajal mõjutas teda saksa luuletaja Josef von Eichendorffi (1788–1857) looming.

21-aastaselt võeti Preussler noore leitnandi ja kompaniülemana Rumeenias vangi. Noor mees oli plaaninud minna õppima Prahasse saksa ülikooli, aga sõda kriipsutas need plaanid läbi. Selle asemel „tudeeris” ta 10 semestrit Nõukogude vangilaagris – maailma lõpus, neli tuhat kilomeetrit kodust.

Vangis olles jutustati kaaslastega üksteisele lugusid, et ellu jääda. Preussler on öelnud: „Inimene vajab lugusid nagu oma igapäevast leiba. Leiba hingele, nagu on öelnud Maksim Gorki. Leiba hingele. Milline väljend! Head inimesed, kui te olete kunagi nälga tundnud, siis teate, mida see tähendab.”

Olles vangilaagris Jelabugas, Tatarstanis Kama jõe ääres, haigestus Preussler düsenteeriasse. Tema elu päästis doktor Volkova – suure südamega arst, kes ravis sakslasi, kuigi tema enda poeg oli sakslaste käe läbi sõjas hukkunud.

Kui kõige hullem – epideemiad ja nälg – sai mööda, hakati laagris teatrit tegema. „Me tegime parimas mõttes amatööriteatrit. Meile tähendas see ütle mata palju. Me leidsime tegevuse, mis aitas meil unustada, et olime Stalini tööorjad. Tegime teatrit, et valmistada teistele rõõmu. Et tõsta publiku tuju, et tugevdada nende lootust ja elutahet. Tegime teatrit, et seista ühiselt vastu vastikutele päevadele. Sellel kõigel oli hindamatu tähendus.”

Kadunud aastad

Aastad vangilaagris kujundasid Preusslerit kogu eluks.

„Pidin loobuma akadeemilisest haridusest, see tegi mulle kaua haiget. Täna tean, et ma lõpetasin oma stuudiumi Tatarstani laagris: kümme semestrit õpet, mida poleks suutnud pakkuda ükski ülikool maailmas.

Minu hariduse raskuspunktideks olid elementaarne filosoofia, praktiline inimeseteadus ja vene keele õpingud võrdleva slaavi filoloogia baasil. Minu õpetajad vene keele proseminaris olid vene armee vangivalvurid, kes meid nädalaid ülerahvastatud loomavagunites transportisid. Laagris õppisin neilt perfektselt ropendama: ilma aktsendita ja ladusalt.”

Vene keele omandamisele aitas kaasa tšehhi keel, mis oli koolis esimene kohustuslik keel.

„Teine peamine oli praktiline inimesetundmine. Vaevalt leidub kohta, kus see õppesuund rikkalikumaid võimalusi pakuks kui vangilaager ühelt poolt oma surmaläheduse, nälja, äärmise alandamise, püsiva hirmu ja teadmatusega oma tuleviku ees, ja teiselt poolt meeletult lootuse, kokkuhoidmise ja üksteise toetusega. Nendes ekstreemsetes tingimustes on inimestel peaaegu võimatu teeselda. Kõik maskid langevad: seisad alasti teiste alasti inimeste ees.

Kõige koormavam oli laagris taluda seda, et me mitte kunagi ei saanud olla omaette. See võib olla põhjus, miks ma võimaluse korral suuri kogunemisi väldin.

Vangilaagris õppisin inimesi niimoodi tundma, et võin inimest esimest korda kohates otsekohe öelda, mida on temalt oodata. See on mind säästnud hiljem paljudest pettumustest. Õppisin inimesi läbi nägema.”

Kolmas „õppeaine” oli elementaarne filosoofia. „Oma vangilaagri-stuudiumi jooksul kogesin, et inimene on loomult nõrk, võimeline igasugusteks alatusteks, häbitusteks ja kelmusteks. Kuid siiski on seesama inimene oma loomult võimeline olema õilis, abivalmis ja hea; valmis ülimateks ohvriteks ja loobumisteks; võimeline vaenlase terveks ravima nagu doktor Volkova.”

„Midagi, mis inimesega juhtub, ei juhtu ilma jumala tahteta. Minu laagris omandatud filosoofia on lühidalt kokku võttes usk elavasse jumalasse, mõistes seda kui headuse printsiipi.”

Uus algus

Preussleri elu läks edasi Rosenheimis. 1948. aasta varasuvel sai ta Punase Risti kaudu kirja oma pruudilt Anneliesilt. Sealt luges ta esimest korda kohanime Rosenheim, kus tema nelja tuule poole lennanud pere oli jälle kokku saanud. Preussler saabus vangilaagrist tagasi 23. juunil 1949 – Annelies ootas teda rongijaamas samas kleidis, mida ta kandis siis, kui nad enne sõda pidid teineteisest lahkuma. Neiu kartis, et Otfried ei tunne teda muidu ära. Samal aastal olid ka pulmad.

26-aastaselt tuli Otfried Preussleril alustada nullist. Mõtted ülikoolist oli ta maha matnud ning läks õppima pedagoogilisse kõrgkooli rahvakooliõpetajaks. Tunde andes koges ta iga päev, milline võlujõud on lugudel, mida ta jutustas oma õpilastele. Nii leidis ta oma publiku – lapsed.

Et peret toita, töötas Preussler reporterina kohalike lehtede juures, aga pooleldi juhuslikult avastas lasteraadio *Süddeutsche Rundfunk*. 1956. aastal ilmus tema esimene raamat „Der kleine Wassermann” („Väike veemees”).

Jutustamise kunst

Preussleri jaoks oli esimeseks jutustamispraktikaks vangilaager, kus ta kaasvangidele jutustades koges, milline jõud on lugudel – nälja ja haiguste keskel oli see troostiks koduigatsuse, kahtluste ja surma vastu.

Teine praktika oli õpetajana Rosenheimis. „Märkasini, et lastele mu lood meeldivad ja et nad neid lugusid ka vajavad.”

Preussler on öelnud, et jutustaja peab laste poole pöördudes järgima kolme põhireeglit. Esiteks peab tal olema, mida rääkida. Teiseks peab ta valitsema kirjanduslikku käsitööd, tundma seda kuni oma väikese sõrme otsani. Kolmandaks peab ta tundma, austama ja armastama oma publikut.

Preussler kirjutamisest ja fantaasia tähtsusest

„Lapsed on täiskasvanute hommik, väikesed inimesed oma elu lävepakul. Nad on täis uudishimu maailma vastu, optimismi ja usaldust elu vastu, mis ees seisab.

Lapsed vajavad lugusid, muinasjutte ja sellest tulenevalt vajavad nad ka lugude jutustajaid. Inimesi, kes on veendunud oma elukutse tähtsuses ja suures vastutuses, nagu ka oma publiku tähenduses ja ainukordsuses. Lapsed vajavad kasvatuse ja õpetamise kõrval ka võimalust olla lapsed ja jääda selleks kauaks. See tähendab, et nad muu hulgas vajavad vabadust mängimiseks.

Lugudes ja muinasjuttudes, mis vahendatakse lastele trükitud vormis, kohtavad nad imetlusväärset asjaolu, et tänu koodile, mis koosneb 26 tummast tähemärgist, saab võimalikuks vahendada neile kirjut, elavat ja liikuvat kujutlust – mitmekihilist, mõistatuslikku, täis imesid ja üllatusi nagu elu ise.

Ma mõistan üha rohkem, et fantaasiaand on kui suur ja hinnaline looja kingitus. Ilma selleta ei toimiks maailmas ühtki edusammu. Samuti poleks armastust, kurbust ega lootust. Lapsed vajavad lootust. Lapsed vajavad julgustust ja lohutust, nad vajavad abi. Nende optimism vajab kinnitust.

Kuid ma ei järgi oma lugudes mingit kindlat kontseptsiooni. Ma ei ürita midagi muud, kui lugejatele rõõmu pakkuda, õpetada neile naermise kunsti, anda nende fantaasiale toitu, tugevdada nende elujulgust – ja seda kõike lootuses anda neile tulevikuteele kaasa täiendavaid varusid ja reserve. Ühel päeval on lapsed need, kes täiskasvanute vastutuse üle võtavad. Siis vajavad nad jõudu ja elujulgust. Ja võimet naerda. Ja fantaasiat, eelkõige fantaasiat, ilma milleta ei saa lahendada ühtki probleemi, ühtki väikest probleemi, rääkimata suurtest.

Ilma fantaasiaannita poleks inimene võimeline olnud tegema ühtki teedrajavat avastust, ilma fantaasiata ei oleks ta teinud ühtki sammu tehnika, majanduse, kultuuri ega ka moraali valdkonnas.

Iga jutustav tekst või ka luuletus on suunatud lugeja fantaasiale. Autor on oma ettekujutused sõnadesse pakkinud, mida ta siis paberile kannab. Lugeja peab omalt poolt neid sõnade šifreid mitte ainult lahti muukima, vaid palju enam. Ta ei pea ainult nägema, millest autor jutustab, ta peab ka kuulama, nuusutama, maitsma, kätega puudutama ja südamega tundma. See kõik on võimalik ainult sellepärast, et ta omab fantaasiaannet.

Ma ise pean kõike, mida ma lugejale vahendan, jutustamise ajal kuulma, nuusutama, maitsma, puudutama, tundma. Ainult sellel eeldusel saab lugeja mu teksti vastu võtta, seda oma kujutlusjõuga elama panna. Ta on teatud mõttes lavastaja rollis, kellel mu tekst on ees kui tekstiraamat. Lugeja fantaasia ei käivitu mitte sugugi siis, kui talle kõik ära räägid, vaid palju rohkem hoopis siis, kui tema fantaasiale väheste sõnadega õigeid impulsse anda.”

Kasperliteater raamatukaante vahel

„Peaaegu kõigis minu lugudes, mille ma lastele kirjutanud olen, on midagi minu lapsepõlvkogemustest.

Minu poisikesepõlve parim sõber oli saksa traditsioonilise nukuteatri tegelane Kasperl. Vanematekodu pööningule seadsime sisse lava, mis oli seal nii suvel kui ka talvel. Seal üleval mängisime me koos venna ja naabrilastega kasperliteatrit. Eelistasime rüütli- ja röövlilugusid, aga ka eksootilisi kasperliaade krahv Pocci vaimus. Kõiki neid tükke mängisime me eranditult ilma ettevalmistuseta, ilma valmis tekstita.

Tõenäoliselt on olemas seos kasperliteatri ja *commedia dell'arte* vahel, aga päris kindlasti on see seos minu raamatu „Röövel Hotzenplotz” ja kasperliteatri vahel. Ma võtsin enda

jutustusse üle suure osa kasperliteatri ansamblist, ainult selle erinevusega, et andsin muidu anonüümsetele tegelastele nimed.

Ma järgisin oma loos ka kasperliteatri dramaturgiareegleid: piirdusin kiiresti järgnevate lühikeste stseenidega; muutsin seal, kus see võimalik oli, tegevuse dialoogiks; järgisin otsustavates kohtades tüüpilist kasperliteatri loogikat; ja ma andsin Kasperlile ja Seppelile ohtralt võimalusi tegeleda sõna- ja lauseväänamistega, millega nad oma suurt ja väikest publikut sealtpeale on lõbustanud.”

Kuidas röövel Hotzenplotz oma nime sai

Otfried Preussler oli kindel, et nimel ja inimesel on raskesti seletatav, aga ometi väga tugev seos. Kirjaniku jaoks mängis peategelase ja tema vastaste õige nimevalik mitte ainult suurt, vaid ka otsustavat rolli. Igale tegelasele pidi ta leidma õige nime, alles siis sai ta jutustamisega alustada.

Röövel ja teised selle loo tegelased olid autoril kujutlustes olemas, aga kuna röövlil ei olnud nime, ei saanud kirjutamisega pihta hakata. Ja nii ei jäänud muud üle, kui ta hakkas süstemaatiliselt otsima, mis nimi võiks röövlile sobima.

Preussler tegi nimekirja kõikvõimalikest röövlinimedest: Pistolinski, Pistolatzki, Hetschepetsch, Schmirgel, Kögler ja Karasek.

Ta kaalus läbi kõik lapsepõlve kalendrijuttudest meenuvad nimed. Ja siis kuskilt hämarusest ujus järsku pinnale üks nimi – Hotzenplotz. Ja kohe oli selge: see on see nimi!

Hotzenplotz oli väike Põhja-Tšehhi jõgi ja linnake, mida Preussler teadis juba lapsepõlvest. Tänapäeval on selle linna nimi on Osoblaha. Linnanimena on Hotzenplotz unustusse vajunud, aga tänu Preusslerile elab see edasi. Preussler teadis, et see oli õige valik – ta tajus sisemiselt, et see on röövlile õige nimi.

Ükski teine Preussleri tegelaskuju ei ole jõudnud nii paljude lugejateni. Hotzenplotz on muutunud isegi väljendiks. See jõudis lausa Saksa parlamenti – tuli ette, et mõnes debatis öeldi vihaga: „Te käitute nagu röövel Hotzenplotz!“. Seda nime ja tegelast teab iga sakslane.

*

„Miks kirjutate te õigupoolest lastele? Seda küsitakse sageli. Mul on sellele ainult üks vastus: sest see pakub mulle rõõmu. Elu jooksul olen ma jõudnud veendumusele, et lapsed on parim publik, keda autor endale soovida võib.”

Kasutatud allikas: „Otfried Preussler. Ich bin ein Geschichtenerzähler“ („Ma olen lugude jutustaja“), mille on Preussleri artiklite põhjal koostanud tema tütre Susanne Preussler-Bitsch ja Regine Stigloher. NUKU teatri palvel refereerinud ja tõlkinud Jaanus Vaiksoo.